

терену – у борби за власт. Ту се огледа сва манипулативност, бахатост па и бруталност (политички противник је „непријатељ“) политичке борбе и самог Стојадиновића, који је диктирао тон те борбе, очекујући при томе да се сви државни органи ставе у службу вође. Ко то неће, треба да буде „или у апси или да је већ разрешен дужности“. Режираност страначких скупова ЈРЗ-а била је на завидном нивоу са до детаља испланираним током. Важно место у целокупној изградњи Стојадиновићеве личности имало је његово истицање као чувара „политичког тестамена неумрлог Николе Пашића“. Митинзи, рекламирање владиних резултата, изложбе за чију организацију су коришћени државни органи и државна средства, репресија – били су само неки од видова Стојадиновићеве нелојалне политичке утакмице.

Иако Стојадиновића назива „једним од најконтроверзнијих српских политичара“, Симић је настојао да свом раду пружи *југословенски* контекст, што је од подразумевајуће методолошке карактеристике постало посебно респектабилна врлина када је реч о радовима који се баве југословенским простором у периоду од 1918. до 1991. године, па је треба посебно и нагласити. Закључимо тиме да књига магистра Бојана Симића несумњиво представља тематско освежење у историографији о Југославији и да ће бити корисна за свакога ко се посвети изучавању епохе у којој је као њена кључна личност деловао Милан Стојадиновић.

Срђан МИЛОШЕВИЋ

Срби и Југославија. Држава, друштво, политика,
зборник радова, ур. др Момчило Исић,
Институт за новију историју Србије, Београд, 2007, 397 стр.

Зборник радова *Срби и Југославија. Држава, друштво, политика* настао је као део колективног напора већег броја сарадника Института за новију историју Србије из Београда да презентују почетне резултате до којих су дошли у првој години реализације истоименог пројекта који у периоду од 2006. до 2010. године финансира Министарство за науку Републике Србије. Његова композиција и разноликост тема које су заступљене сведоче о комплексности коју сам пројекат собом носи, као и о тежини задатка кога су се сарадници поменутог института прихватили. Истраживања чије резултате имамо пред собом у овом зборнику у неку руку представљају наставак истраживања која је већина сарадника ИНИС-а већ обавила током рада на претходним пројектима *Историја српског народа* и *Срби и распад Југославије* који су реализовани у последњих неколико година. На темељу актуелних али и оних претходних истраживања настао је, дакле, зборник радова *Срби и Југославија. Држава, друштво, политика*, у коме читалац може наћи радове који се баве друштвеним, економским, културним, просветним, верским и политичким приликама у Србији али и код Срба у другим деловима југословенске државе (па чак и изван ње) током њеног готово стогодишњег трајања. Ако се пажљиво посматра композиција зборника и одабир тема које су у њему обрађене може се приметити да постоји одређена несразмера када је у питању заступљеност појединих временских периода или изостанак појединих важних тема. Међутим, ако се узме у обзир да су у питању тек почетни резултати истраживачких напора и да добар део сарадника ИНИС-а још није био у прилици да, услед великог обима

грађе, анализира и уобличи макар део своје теме, јасно је да је постојећа композиција зборника и одабир тема презентованих у њему била неминовност.

Следствено томе, зборник о коме је реч подељен је на неколико целина које у суштини представљају поједине сегменте актуелног пројекта на коме се у ИНИС-у ради. Тако се у зборнику налазе сегменти „Држава“ (стр. 13–60), „Друштво“ (стр. 63–160), „Привреда“ (стр. 163–221), „Политика“ (стр. 225–310), „Просвета“ (стр. 313–347) и „Дијаспора“ (стр. 351–397). Поред ових сегмената, зборник садржи још само кратку напомену уредника која читаоца упознаје са историјатом настанка самог зборника и основним концепцијским идејама којима се уредништво руководило током припреме зборника. Укупно, у зборнику има 17 радова.

Прва два рада чине прву целину „Држава“. Први од њих је рад др Момчила Исића назван „Од Србије до Србије“. Иза кратког али ефектног наслова крије се анализа територијалних, административних и статусних (у правном смислу) промена које су се дешавале у Србији и око ње у периоду од 1916. до 2006. године. Други по реду у првој целини зборника је рад др Драгана Алексића „Подела Краљевине Југославије 1941. године у светлу међународног права“. Окосница Алексићевог рада јесте настојање да се из угла међународног права сагледа труд Трећег рајха да разбијање и поделу Краљевине Југославије прикаже као сасвим легитиман чин и да потом тај чин оправда пред сопственом и светском јавношћу.

У другој целини, „Друштво“, нашло се нешто више радова, њих четири. Први рад у овој целини је рад др Радмиле Радић „Васељенска патријаршија, Српска православна црква и црквене реформе између два светска рата“ који се бави приликама у православном свету 20-их година прошлог века уопште али и у Васељенскј патријаршији, као и реформистичким тенденцијама у оквиру СПЦ-а. Посебна пажња је посвећена односу православних теолога у Краљевини СХС према читавом низу питања (реформа календара) која је покренуо Свеправославни конгрес у Цариграду 1923. године, на коме су били присутни и представници СПЦ-а, а који је организовала Васељенска патријаршија, која се залагала за бројне реформе. У истом сегменту зборника налази се и рад др Вере Гудац-Додић „Жена и породица у Србији у другој половини 20. века“ који указује на бројне промене које су задесиле традиционалну породицу у Србији друге половине 20. века. Др Гудац-Додић се посебно бави узроцима тих промена и њиховим одразом на живот жене и њену улогу у друштву и породици. Међу бројним другим узроцима, нарочито су истакнуте улоге индустријализације, деаграризације, урбанизације, формално-правне једнакости жена и мушкараца, бољих изгледа за образовање жена као и опадања natalитета и с тим у вези смањења броја чланова просечне породице. Трећи чланак у оквиру сегмента „Друштво“ је рад др Зорана Јањетовића „Националне мањине у очима српске елите 1918–1941“ који се на интересантан начин бави доживљајем других, махом несловенских народа који су као мањинско становништво насељавали територију Краљевине СХС/Југославије. Јањетовић се бави не само „сликом другог“ већ и разлозима, односно узроцима који су доводили до појаве да поједини народи у одређеним тренуцима буду представљени на позитиван или негативан начин. При том, као извор, Јањетовић је анализирао превасходно писање српских историчара, публициста, политичара и етнолога са посебним нагласком на разлици у описима истих народа пре и после Првог светског рата. Последњи рад у овој целини, „Грађани Совјетског Савеза у саставу немачких окупационих снага у Србији и Југославији 1943–1945.“ написао је мр Алексеј Тимофејев. Реч је

веома занимљивом раду који на основу релевантних архивских извора, штампе и литературе уочава и анализира улогу совјетских грађана који су као део јединица формираних на делу територије СССР-а који су окупирали Немци били послати на територију Југославије да тамо садејствују са немачким трупама. Састављене од Словена (Украјинаца, па и самих Руса – козака), татаро-туркестанских и кавкасских народа, јединице попут специјалне кавкаске јединице „Бергман“ биле су доста бројне и прилично спремне за борбу. Међутим, најзанимљивији феномен који Тимофејев описује везан је за Козаке који су по доласку у Србију увидели да са тамошњим народом деле веру, писмо и језик који је донекле за њих био разумљив, што је довело до извесног зближења са српским народом, који је у појединим деловима Хрватске, чак, добијао и заштиту од Козака, који су их бранили од усташа иако су формално били савезници Немачке и НДХ.

Следећи сегмент зборника, „Привреда“ састоји се из два чланка. Први, „Пољопривреда Јужне Србије у југословенским оквирима 1918–1929.“ написао је мр Владан Јовановић, који је покушао да на основу неколико показатеља (које је било могуће пратити) стања пољопривреде упореди њено стање у југословенским покрајинама у периоду од 1918. до 1929. године. У његовом фокусу, ипак, налази се преваходно тзв. Јужна Србија, део Краљевине СХС који је, уз Црну Гору био најзаосталији и најнеразвијенији. Комбинујући ове две равни посматрања, Јовановић стање пољопривреде у Јужној Србији ставља у југословенски контекст и тако успева да сагледа праве домете модернизације и развоја ове области у новој југословенској држави. Други рад који се налази у овом одељку зборника, „Социјални механизам приватизације у Србији 1989–2000.“ дело је др Марије Обрадовић а посвећен је веома значајном феномену из наше недавне прошлости. Реч је о приватизацији, тачније о историјској анализи социјално-економских оквира њеног спровођења у Србији у поменутом периоду. Др М. Обрадовић прати читав низ економских и социјалних параметара у периоду од 1989. до 2000. године, њихове промене у вези са променом власничке структуре и последице по њих до којих је довео нагли економски крах током деведесетих година прошлог века. Посебна пажња посвећена је и анализи социјалних последица нагле деиндустријализације Србије.

У четвртном сегменту, „Политика“ налази се четири рада. Први од њих је рад др Софије Божић „Представе и стереотипи о Србији у виђењима Срба из Хрватске 1918–1929.“ који се бави проучавањем односа на линији Срби из Хрватске – Србија у Краљевини СХС. Он садржи виђења, искуства и ставове представника српске интелигенције и српске политичке елите у Хрватској о Србији и „Србијанцима“. Шире гледано, рад др Божић се бави „српско - српским“ односима, тј. анализом доступних података које пружају историјски извори а који говоре о томе на који начин је овај део „пречанских“ Срба, после уједињења у заједничку државу, доживљавао своју сабраћу у Србији, саму Србију, њене политичаре, стручњаке и менталитет њеног народа. Други рад у овом сегменту зборника написала је др Гордана Кривокапић-Јовић. „Француска, Срби и хрватско питање 1918–1921“ је наслов њеног рада који излаже француску перцепцију хрватског проблема, односно хрватског питања у Краљевини СХС у назначеном периоду. Др Кривокапић-Јовић се у овом раду бави француском политиком према Југославији уопште, њеном политиком у вези са хрватским питањем, као и француским пројектима који је требало да дају одговор на изазове које је то питање постављало пред људе који

су руководили земљом али и пред Француску која је била њен савезник. У раду се такође прати и на који начин су Французи преко утицаја на српске политичаре, политичке партије и уопште политичке кругове (па и самог краља) имали утицаја на кретања у вези са хрватским питањем. Трећи по реду у овом сегменту је рад мр Бојана Симића „Говори Милана Стојадиновића на парламентарним изборима 1938. године“ који представља веома успелу анализу говора које је у разним градовима током кампање за парламентарне изборе 1938. године одржао др Милан Стојадиновић, председник владе и владајуће ЈРЗ. Симић том анализом нарочито прати структуру Стојадиновићевих говора, његов начин изражавања и поруке које је упутио бирачима од којих је очекивао да подрже његову листу. Нарочиту вредност овог рада представља напор аутора да сагледа и објасни све најважније околности под којима је вођена кампања и спровођени избори и у тим околностима пронађе узроке и позадину свега онога што је др Милан Стојадиновић изрекао у својим предизборним говорима. Четврти и последњи рад у овом сегменту зборника дело је Наташе Милићевић, под насловом „Комунистичка стратегија према српској интелигенцији 1844–1950“. У овом чланку Наташа Милићевић се бави свестраном анализом комунистичке стратегије према српској интелигенцији у првих неколико година после Другог светског рата и доласка КПЈ на власт у земљи. Та анализа је занимљива пре свега јер је интелигенцији у новом друштвеном поретку, новом идеолошком окружењу и другачијим условима рада била намењена нова улога и другачији значај и обавезе. Ауторка полази од анализе фактора који су утицали на формирање поменуте стратегије а затим преко идентификације одређених фаза кроз које је у првим послератним годинама однос нове власти и државе према интелигенцији у Србији прошао (аниhilација, интеграција, стварање нове интелигенције и најзад, стварање партијске интелигенције) показује како је КПЈ дошла до свог циља, стварања партији блиске и лојалне интелигенције која јој је могла послужити као ослонац.

Пети сегмент зборника, „Просвета“, иако има само два рада представља резултате истраживања у веома важној области историје Југославије, области историје просвећивања. Рад Душана Бајагића представљен у овом сегменту, „Гимназије у Србији за време Краљевине СХС“ бави се анализом распрострањености гимназија и њихове структуре на простору Србије у време постојања Краљевине СХС а према подацима за школску 1921/22. и 1926/27. годину. Рад снабдевен квалитетним табелама, које јасно и прегледно дају податке које је аутор анализирао, пружа могућност компаративне анализе територијалне распрострањености гимназија, броја одељења у њима, броја наставника и ученика који су их похађали на почетку и на крају посматраног периода. Такође, овај рад представља и део одговора (барем оног дела који се тиче Србије) на питање докле је Краљевина СХС за првих неколико година стигла у реализацији једног од најважнијих циљева, тј. подизања општег нивоа образовања становништва. Други рад у овом сегменту зборника написао је мр Слободан Селинић. Чланак „Школовање Чеха и Словака у Србији 1945–1958. године“ представља интересантну анализу неких основних показатеља када је у питању био развој школства унутар мањинских заједница у послератној, федералној Србији. Селинић се у овом случају посебно бавио Чесима и Словацима, бројем и врстама њихових основних и средњих школа, бројем ученика и наставника у њима, као и проблемима попут сталног недостатка наставника али и ученика у тим школама, школовања наставника за мањинске школе, стипендирања ученика и сл.

У раду је такође дотакнута и сарадња Југославије и Чехословачке када је у питању било школовање поменутих мањина у Југославији и проблеми које је на том пољу донео раскид Југославије са СССР-ом и другим земљама „народне демократије“ па и Чехословачком.

Рад Весне Ђикановић „О неким аспектима у функционисању српских исељеничких школа у Сједињеним Америчким Државама 1919–1941“. налази се у последњем сегменту зборника названом „Дијаспора“, мада би, у неку руку, могао да се нађе и у претходном, посвећеном просвети, с обзиром на то да се бави анализом рада српских школа у САД-у у међуратном периоду. Ауторка је у раду, ставила акценат на проблеме са којима су се ове школе сусретале, од којих су најважнији били питање очувања националног идентитета у условима нечињења свега онога што би поменутом циљу допринело. Српске школе су се, и поред постојања свести о њиховом значају у процесу очувања језика, вере и културе међу америчким Србима, суочавале са чињеницом да је и са америчке и са југословенске стране до Другог светског рата учињено мало на унапређењу њиховог рада. Други рад у последњем сегменту написао је мр Александар Животић. Под насловом „Емиграција из Србије у Египту 1945–1956“ налази се интересантан текст који се, у смислу праћења емиграције, бави простором на који до сада у истраживањима није обрађена посебна пажња. Животић на основу и објављене и необјављене грађе из Дипломатског архива МСПРС приказује порекло, бројност, територијални размештај, социјални статус начин организовања и активност емиграције из Србије у Египту у посматраном периоду. Нарочито је значајно што је у раду подвучена и улога коју је ова емигрантска популација имала у међудржавним односима Југославије и Египта, који су били у сталном успону. Последњи рад у овом сегменту и у зборнику уопште је рад мр Владимира Љ. Цветковића „Југословенска сазнања о положају српске мањине у Мађарској и Румунији 1918–1953. године“. Реч је о покушају да се на основу југословенске архивске грађе (и државе и партијске) реконструишу сазнања југословенских власти о положају српске националне мањине у Румунији и Мађарској у време када су односи са тим земљама спали на најнижу могућу тачку. Утврђивање полазних знања о положају српске мањине у тим земљама учинило се нарочито значајним аутору између осталог и због тога што су се на тим сазнањима темељиле све југословенске акције према овим земљама када је мањинско питање средином педесетих година прошлог века поново постало актуелно у међусобним односима, који су били на путу оздрављења.

Само летимичан преглед свих тема и питања која су разматрана у бројним чланцима које зборник *Срби и Југославија. Држава, друштво, политика* садржи показује да је у питању књига која ће наћи приличан број читалаца, превасходно у стручној јавности, али и међу публицистима, новинарима или колегама који се баве истраживањима блиским историји. Јасно је да, иако садржи тек почетне резултате тематски разноликих истраживања, зборник који свакако препоручујемо читаоцима и истраживачима, неће лако заобићи било ко ко жели да стекне нова знања из историје Југославије и нарочито историје односа српског народа и Србије према заједничкој југословенској држави у којој је провео готово читав 20. век.

Мр Владимир Љ. ЦВЕТКОВИЋ